

RAQAMLI KOMMUNIKATSIYANING TILGA TA'SIRI

Shamuratova Gulnoza Seytmuratovna

O'ZDJTU Sharq filologiya fakulteti FXIT 2505 guruh talabasi

Email: shamuratova.g@internet.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli kommunikatsiyaning tilga ta'siri uchta mumtoz manba asosida tahlil qilinadi. Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar va qisqa yozish odati nutqni tezlashtirdi, lekin shu bilan birga imlo, uslub va so'z tanlashdagi mas'uliyatni ham susaytirdi. Abdulla Avloniy, Alisher Navoiy va Yusuf Xos Hojibning fikrlari orqali raqamli muhitda til madaniyati nega muhimligi ochib beriladi. Maqolada tilning soddalashuvi, qisqartmalar ko'payishi, begona unsurlar aralashuvi va so'zning qadrini saqlash masalalari sodda tilda yoritiladi.

Kalit so'zlar: raqamli kommunikatsiya, til, nutq madaniyati, ijtimoiy tarmoq, so'z mas'uliyati, o'zbek adabiyoti, iqtibos, til odobi.

Аннотация. В статье рассматривается влияние цифровой коммуникации на язык на основе трех литературных источников. Анализируются ускорение речи, распространение сокращений, смешение языковых элементов и снижение внимания к речевой культуре в онлайн-среде. Идеи Абдуллы Авлони, Алишера Навои и Юсуфа Хос Ходжиба помогают показать, почему в цифровую эпоху особенно важно беречь слово.

Ключевые слова: цифровая коммуникация, язык, культура речи, социальные сети, слово, ответственность, узбекская литература.

Abstract. This article examines the impact of digital communication on language through three classical literary sources. Social media and messaging platforms have made communication faster, but they have also weakened attention to spelling, style, and verbal responsibility. The thoughts of Abdulla Avloniy, Alisher Navoiy, and Yusuf Xos Hojib are used to explain why language culture remains essential in the digital age.

Keywords: digital communication, language, speech culture, social media, wording, responsibility, Uzbek literature.

Kirish. Bugun odamlar eng ko'p muloqotni ekran orqali qiladi. Xabar yozadi, izoh qoldiradi, ovozli xabar yuboradi, ba'zan esa bir necha harf bilan butun fikrini anglatishga urinadi. Shu sabab tilning tabiiy oqimi ham o'zgaryapti. Bir tomondan, fikr tez yetib boradi. Ikkinchi tomondan esa, imlo, uslub va so'zning og'irligi sezilmay qoladi. Avval xat yozish uchun o'ylab, tanlab, tekshirib yozilgan bo'lsa, hozir ko'p gaplar bir necha soniya ichida yuboriladi. Bu holat ayniqsa yoshlar nutqida yaqqol ko'rinadi. Raqamli kommunikatsiya tilni faqat buzadi, deyish ham to'g'ri emas. U tilni keng yoyadi, yangi iboralarni ommalashtiradi, odamlarni yozishga o'rgatadi. Lekin tezkorlik ortidan beparvolik ham kirib kelmoqda. So'z qisqaryapti, jumla soddalashyapti, ba'zan esa mazmun yo'qolyapti. Shu masalaga adabiyot orqali qarash foydali. Chunki adabiyot so'zning qiymatini, tilning madaniyat bilan bog'liqligini juda aniq ko'rsatadi.

Asosiy qism. Raqamli kommunikatsiyaning tilga ta'sirini tushunishda uch adibning fikri ayniqsa muhim: Abdulla Avloniy, Alisher Navoiy va Yusuf Xos Hojib. Ularning qarashlari bugungi internet muhiti bilan qiziq tarzda tutashadi.

1. Abdulla Avloniy va tilning milliy qadr-qimmatini Iqtibos: "Har bir millatning dunyoda borlig'in ko'rsatadurg'on o'yinayi hayoti til va adabiyotidir." Chunki millatning tili endi faqat kitobda emas, balki Telegram yozishmalarida, Instagram postlarida,

YouTube izohlarida ham ko'rinadi. Agar shu joylarda til beparvo ishlatilsa, bu asta-sekin odatiy holga aylanadi. Meningcha, raqamli kommunikatsiya tilni ommaga yaqinlashtirdi, lekin shu bilan birga uning obro'sini ham hammamizning qo'limizga topshirdi. Endi til madaniyati faqat yozuvchi yoki o'qituvchining emas, oddiy foydalanuvchining ham mas'uliyatiga aylangan.

2. Alisher Navoiy va qisqa, ammo mazmunli so'z. "Chin so'z mo'tabar, yaxshi so'z muxtasar." Bu fikr raqamli muloqot mohiyatiga juda yaqin. Hozir odamlar uzun matndan ko'ra qisqa xabarni ko'proq o'qiydi. Lekin muammo shundaki, qisqalik ko'pincha sayozlikka aylanib qoladi. Ba'zi yozishmalarda hurmat yo'qoladi, ba'zi postlarda esa tekshirilmagan ma'lumot tez tarqaladi. Menimcha, Navoiy bizga shuni eslatadi: gapning qisqaligi yetarli emas, u rost va aniq ham bo'lishi kerak. Raqamli muhitda aynan shu talab ko'proq seziladi.

3. Yusuf Xos Hojib va o'ylab so'zlash zarurati. "Bilib so'zlasa, so'z bilig sanalur." Internetdagi eng katta muammo tez javob berish odatidir. Odam ko'pincha o'ylamay yozadi, hissiyot bilan gapiradi, keyin esa yozganidan afsuslanadi. Ayniqsa izohlar bo'limida, bahsli mavzularda yoki shaxsiy chatlarda bu juda ko'p uchraydi. Yusuf Xos Hojibning fikri menga juda sodda, lekin kuchli haqiqatni eslatadi: o'ylab aytilgan so'z qadrli bo'ladi. Menimcha, yuborish tugmasini bosishdan oldin matnga yana bir marta qarash ham bugungi zamonning nutq madaniyatidir.

Muhokama. Raqamli kommunikatsiya tilni o'zgartiryapti. Bu o'zgarishning foydali tomoni ham bor: yangi usullar paydo bo'ldi, yozma aloqa kengaydi, o'zbek tili internetda ko'proq ko'rinishga ega bo'ldi. Lekin qulaylik bilan birga yengillik ham kirib keldi. Ba'zi so'zlar buzib yozilyapti, tinish belgilariga e'tibor kamaymoqda, chet til unsurlari me'yorsiz aralashmoqda. Bu holat uzoq davom etsa, adabiy til bilan kundalik yozishma orasidagi masofa kattalashib boradi. Yana bir masala - hissiy belgilarning ortib borishidir. Emoji, stiker, qisqartma va tayyor iboralar ba'zan gapning o'rnini bosib qo'yadi. Albatta, bular muloqotni jonlantiradi. Lekin ular fikrni ifodalash vositasi bo'lib qolishi kerak, fikrning o'ziga aylanib ketmasligi lozim. Aks holda, odam yozayotgan narsasini chuqurroq ifodalash o'rniga tayyor belgilar bilan cheklanib qoladi.

Shuningdek, raqamli maydonda lotin va kirill yozuvining aralashib ketishi, inglizcha so'zlarni zarurat bo'lmasa ham qo'shib yuborish holati ko'paymoqda. Ba'zi hollarda bu tabiiy til aloqasi bo'lsa, ba'zi hollarda esa oddiy odat yoki e'tiborsizlik natijasi bo'ladi. Menimcha, tilning boyishi bilan tilning tarqoqligini bir-biriga aralashtirmaslik kerak. Boyish - yangi imkoniyat, tarqoqlik esa me'yorning bo'shashishidir.

Shu sabab raqamli muhitda tilga e'tibor masalasi oddiy imlo masalasi emas. Bu madaniyat, did va fikrlash tarzi bilan bog'liq. Odam qanday yozsa, ko'pincha shunday o'ylaydi ham. Demak, tilning soddalashuvi foydali bo'lishi mumkin, ammo uning sayozlashuvi xavfli. Adabiyot bizni aynan shu nuqtada ogohlantiradi: so'zga yengil qaramaslik kerak.

Raqamli maydonda tezkorlik bilan birga shovqin ham kuchaydi. Ko'p platformalarda eng sokin va o'ylangan fikr emas, balki eng keskin, eng qisqa yoki eng bahsli gap tezroq tarqaladi. Bu esa tilda mulohazadan ko'ra ta'sirchanlikni ustun qo'yadi. Ayrim odamlar fikr bildirish uchun emas, e'tibor tortish uchun yozadi. Shunda so'zning vazifasi ma'no yetkazishdan ko'ra reaksiya uyg'otishga aylanadi. Bu esa nutq madaniyatini sekin-asta o'zgartiradi. Adabiyot esa aksincha, so'zni shoshmasdan tanlashga o'rgatadi.

Yana bir jihat bor: raqamli muhitda matn ko'pincha darhol baholanadi. Layk, repost, izoh va qisqa javoblar odamni fikrning chuqurligidan ko'ra tashqi ta'siriga ko'proq qaratadi. Shu sabab ba'zan mazmun ikkinchi o'ringa tushib qoladi. Chiroyli ko'ringan, ammo sayoz gaplar ommalashadi. Aslida esa tilning kuchi faqat jarangdor so'zda emas, balki aniq ma'noda bo'ladi.

Chet tillardan so'z olish masalasiga ham bir yoqlama qarab bo'lmaydi. Har bir til tarix davomida boshqa tillar bilan aloqada bo'lgan. Yangi texnologiya bilan birga yangi atamalar kirishi tabiiy. Muammo chet so'zning o'zida emas, uni o'rinsiz va me'yorisiz ishlatishda. O'z tilimizdagi sodda va aniq muqobil bor joyda begona shaklni tanlash ko'pincha odat yoki havaskorlik natijasidir. Bunday holat ko'payganda tilning ichki uyg'unligi sezilmay qoladi. Shuning uchun boyish va qorishishni bir narsa deb qaramaslik kerak.

Raqamli muloqot odob masalasini ham o'tkirlashtirdi. Yuzma-yuz aytilmaydigan gaplar ko'pincha izohlarda bemalol yoziladi. Anonimlik yoki masofa ba'zan odamni mas'uliyatsiz qiladi. Lekin ekranning narigi tomonida ham inson borligi o'zgarmaydi. Qo'pol, mensimaydigan yoki masxarali uslub tilga ham, muhitga ham zarar yetkazadi. So'zning yarasi ko'rinmas bo'lishi mumkin, lekin ta'siri kuchli bo'ladi. Shu jihatdan qaraganda, raqamli etikani ham til madaniyatining davomi deb tushunish to'g'ri bo'ladi.

Yana bir muhim nuqta shuki, internetdagi matn unutilib ketmaydi. Og'zaki gap ko'pincha vaqt bilan yo'qoladi, yozilgan so'z esa saqlanadi, ulashiladi, qayta o'qiladi. Shuning uchun raqamli maydonda bir marta yozilgan noto'g'ri yoki shoshma-shosharlik bilan berilgan fikr uzoqroq yashashi mumkin. Bu holat insondan ko'proq hushyorlik talab qiladi. Yuborishdan oldin o'qib chiqish, ohangni tekshirish, so'zni to'g'ri tanlash oddiy ko'rinadi, lekin aslida bu ham ma'naviy mas'uliyatdir. So'z tez yuborilishi mumkin, ammo uning oqibati tez yo'qolmaydi.

Shu sabab meningcha, raqamli kommunikatsiya davrida eng kerakli ko'nikma faqat tez yozish emas, vaziyatga mos yozishdir. Do'stga yoziladigan xabar bilan ustozga yuboriladigan murojaat bir xil bo'lmasligi kerak. Ilmiy matn, shaxsiy chat, ijtimoiy tarmoq posti va rasmiy ariza o'rtasida til darajasi farq qiladi. Ana shu farqni sezish insonning nutqiy madaniyatini ko'rsatadi. Adabiyot bizga so'zning ohangi, vazni va mas'uliyatini o'rgatadi. Raqamli hayot esa shu bilimni har kuni amalda sinab turadi.

Xulosa. Abdulla Avloniy tilni millat hayotining oynasi deb ko'radi. Alisher Navoiy so'zning rost va ixcham bo'lishini qadrlaydi. Yusuf Xos Hojib esa o'ylab so'zlashni ulug'laydi. Meningcha, ushbu uch qarash bugungi raqamli davr uchun ham juda kerak. Chunki platformalar o'zgaradi, ilovalar yangilanadi, lekin so'zning odobi o'zgarmaydi. Tilga ehtiyot bo'lish - bu faqat grammatik qoidaga rioya qilish emas, balki boshqaga hurmat bilan murojaat qilish, fikrni aniq aytish va milliy madaniyatni asrash deganidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Avloniy A. (n.d.). Turkiy guliston yoxud axloq.
2. Navoiy A. (n.d.). Mahbub ul-qulub.
3. Yusuf Xos Hojib. (n.d.). Qutadg'u bilig.